

GRANIȚA ROMÂNNO-IUGOSLAVĂ ÎN DEZBATERILE ADUNĂRII DEPUTAȚILOR (1923) – POZIȚIA PARTIDULUI NAȚIONAL ROMÂN

*Dr. Luminița GIURGIU**

*Dr. Teodora GIURGIU***

Adunarea Deputaților s-a reunit, în sesiunea ordinară 1923-1924, la 15 decembrie 1923, pentru a dezbate proiectul de lege, avizat anterior de Senat, de aprobare a Protocolului încheiat la Belgrad, în 24 noiembrie 1923, privitor la câteva insule de pe Dunăre și la un schimb de comune între România și Iugoslavia¹. Protocolul a fost semnat de dr. M. Nincici, ministru plenipotențiar și Theodor Emandi². Ședința s-a desfășurat sub președinția liberalului Mihail Orleanu³. Raportul și proiectul de lege a fost prezentat de

*Comisia Română de istorie Militară.

**Arhivele Militare Naționale Române.

¹La Conferința de Pace de la Paris, din 13 iunie 1919, s-a decis împărțirea Banatului între România și Statul Serbo-Croato-Sloven, noua frontieră fiind stabilită oficial în 10 august 1920, prin Tratatul de la Sèvres. După această dată, au continuat discuțiile cu privire la trasarea graniței, purtându-se negocieri pentru multe localități de frontieră. În 1922, s-a stabilit un prim-schimb între cele două state: România ceda localitățile Gaiul Mare, KrivabarașiȘurian, în timp de partea sârbă a cedat Beba Veche, Pusta Kerestur, Iam și Ciorda. În noiembrie 1923, la Belgrad s-a semnat un nou protocol româno-iugoslav de delimitare a frontierei comune. Astfel, în 10 aprilie 1924, România a cedat definitiv localitățile Pardany, Modoș (astăzi Jaša Tomić), iar sârbii au cedat Jombolj – care, odată cu trecerea sub administrația românească, capătă numele Jimbolia. Tot în cadrul acestei înțelegeri, sârbii au recunoscut suveranitatea României asupra insulei Ada-Kaleh, iar România, suveranitatea vecinilor asupra insulelor PlasievițașiOgradina.

²Emandi Theodor (1868-1942) fiul boierului Gheorgheș Iamandi și al Caticăi Tuduri; absolvent al Liceului „Nicolae Roșca Codreanu” din Bârlad (1881-1887), al Facultății de Drept din Iași (1892); judecător la Tribunalul Iași (1894); membru al Partidului Conservator (1895); căsătorit cu Elena Gane (1873); prefect de Tutova (1899, 1900 și 1904); senator al Partidului Conservator (1908); membru al Partidului Conservator-Democrat (Take Ionescu); senator de Tutova (1911-1915); decan al Corpului de Avocați din Bârlad (1912); primar al Bârladului (1910); membru al Comisiei de Aplicare a Reformei Agrare (1918); ministru plenipotențiar la Bergrad (1920-1928) și la Praga (1928-1937).

³Orleanu Mihail (n. 20 noiembrie 1859, Focșani – d. 31 ianuarie 1942, Galați); fiul lui Gheorghe Orleanu (1823-1897), avocat și primar al orașului Focșani și al Mariei, născută Plagino; membru al Partidului Național Liberal; deputat între 1896 și 1926; a militat pentru revizuirea Constituției prin introducerea votului universal și exproprierea pentru utilitate națională, deși era unul din marii proprietari rurali; ministru al Industriei și Comerțului (1909-1910), președinte al Adunării Deputaților (1922-1926); în calitate de Președinte al Camerei Deputaților a prezentat coroana Reginei Maria, în ziua încoronării, la Alba Iulia (15 octombrie 1922); s-a făcut remarcat printr-o inițiativă legislativă prin care interzicea

liberalul Petre Gârboviceanu⁴, în calitate de membru al Comisiunii de Afaceri Externe.

„Domnilor deputați

Prin tratatul de la Sèvres din 10 august 1920 s-a fixat granița dintre România și Statul Serbo-Croato-Sloven. Acest tratat însă, prezentând oarecare neajunsuri, s-a căutat, prin bună înțelegere, să se înlăture unele din ele și astfel s-a ajuns la un schimb de comune pe considerațiuni etnice și economice. Pe temeiul acestei înțelegeri se cedează Statului Sârbo-Croato-Sloven comunele Pardani, Modoș, Surian, Krivabava și Graiul Mare, iar acest Stat cedează României comunele Beba-Veche, Ciorda, Iamul, Pusta Kerestur și Jambolia. Cele trei dintâi sunt comune curat românești. Tratatul de la Sèvres putând da naștere la interpretări dăunătoare intereselor noastre, prin protocolul din 24 noiembrie 1923 s-au recunoscut drepturile României și asupra principalelor insule ale Dunării și în special asupra insulei Moldova.

Pentru aceste motive, comisiunea a adoptat acest protocol fără modificări, iar subsemnatul a fost ales raportor cu însărcinarea să solicite domniilor-voastre votul de aprobare a acestui proiect de lege, care a fost votat de Senat”⁵.

Traducerea conformă cu originalul a fost certificată de ministrul Afacerilor Străine, I.G. Duca⁶.

angajaților statului să se asocieze sau să inițieze greve, precum și contractul colectiv de muncă; a fost căsătorit cu Valentina Georgeade, având patru copii: Gheorghe, Valentina, Maria-Eliza (căsătorită cu Alexandru Ghica- director general al Siguranței Statului și Polițiilor în perioada Statului Național-Legionar) și Mihai-Neculai.

⁴Gârboviceanu Petre (n. 27 iunie 1862, Gârbovățul de Jos, jud. Mehedinți – d. 31 decembrie 1934, ?); fiu de preot; absolvent al cursului primar la Turnul Severin, al Cursului inferior seminarial la Seminarul din Râmnicu Vâlcea și al celui superior la Seminarul Central din București; cu bursă de studii, la Leipzig, a urmat cursurile de filozofie, retorică, pedagogie și teologie, frecventând, între alte cursuri, economia politică, psihologia și istoria universală; doctor în teologie și filozofie; director al Seminarului Central și al Școlii Normale nr. 1 din București; membru al Partidului Național Liberal; ales prima dată ca deputat la Colegiul III de Mehedinți (1895); a susținut introducerea votului universal; președinte al Comisiei bugetare în Parlamentul României; senator de drept; adept al lui Spiru Haret; redactor al revistei „Biserica Ortodoxă Română”, administrator general al „Casei Bisericii”, director general al „Casei Școalelor”; membru în Comisia Monumentelor Istorice; editor (alături de C. Rădulescu-Motru, G. Coșbuc, I. Otescu, P. Dulfu, G. Adamescu, N. Nicolaescu, Const. C. Pop-Tașcuși V. Stoicescu) al revistei „Albina”, fondată de Spiru Haret, la 5 octombrie 1897; autor al traducerii celebrei „Didactica Magna” a lui Comenius.

⁵„Monitorul Oficial” nr. 31 din 5 ianuarie 1924, ff. 568-569.

⁶Duca Ion Gh. (n. 20 decembrie 1879, București – m. 29 decembrie 1933, Sinaia), fiul lui Gheorghe Ion Duca; membru al Partidului Național Liberal; prim-ministru 14 noiembrie-29

Textul actului normativ stipula:

„Art. unic – Guvernul este autorizat a ratifica și a face să se execute protocolul încheiat la Belgrad, la 24 noiembrie 1923, privitor la câteva insule de pe Dunăre și la un schimb de comune între România și Iugoslavia.

Copie și traducere de pe zisul protocol se alătură la legea de față.

Această lege dimpreună cu protocolul la dânsa anexat s-a votat de Senat în ședința de la 12 decembrie 1923 și s-a adoptat cu majoritate de *cinzeci și șase* voturi, contra *două*.

Vicepreședinte TONY ILIESCU

Secretar I.N. Coșoiu”⁷.

Dezbaterile asupra acestui text de lege devin interesante. De ce? Pentru că ele vor contura două poziții privind participarea reprezentanților oficiali și nu numai la lucrările Conferinței de Pace de la Paris. Partidul Național Român, prin reprezentantul său Sever Dan⁸, își va exprima dezacordul față de protocolul supus aprobării, contravenind demersurilor prin care se dorea un Banat, revenit în integralitate României. Se clama rămânerea în afara granițelor naționale a milioane de români:

„Partidul Național Român ține să accentueze cu ocazia discuțiilor asupra acestui proiect de lege, ilegalitatea acestor Corpuri Legiuitoare ieșite din lovitură de stat, furt, fraudă și teroare. Aceste Adunări nu au calitatea legală de a aduce legi, nici măcar în chestiuni mici de toate zilele, necum în chestiuni mari, care ating integritatea teritorială a țării. Aceste Adunări nu au îndreptățirea să renunțe sau să înstrăineze o singură palmă de pământ din

decembrie 1933, ministru al Cultelor și Instrucțiunii (1914-1918), al Agriculturii și Domeniilor (1918-1919), al Afacerilor Străine (1922-1926) și al Internelor (1927-1928).

⁷„Monitorul Oficial” nr. 31 din 5 ianuarie 1924, ff. 568-569.

⁸Dan Sever (n. 23 august 1885, Mociu, Cluj – d. 1961, ?), fiul medicului Ion Dan; absolvent al Liceului German din Bistrița, al Liceului Piarist din Cluj și al Liceului din Beiuș, unde a devenit membru al Societății Literare „Samuil Micu” (1904); între anii 1904-1909 a urmat studii juridice la Universitatea din Cluj, obținând doctoratele în drept, științe politice și juridice; ca student a publicat la „Luceafărul”, „Neamul Românesc” și „Ramuri”; director al ziarelor „Gazeta Transilvaniei” (1910) și „Românul”; după intrarea României în Primul Război Mondial a fost internat de către autoritățile maghiare în lagărul de la Sopron; secretar al Comitetului Executiv al Partidului Național Român (1914); deputat în Marea Adunare Națională de la Alba Iulia (1918); delegat al Consiliului Dirigent în Ministerul de Finanțe (1919); deputat din 1919; membru și secretar general al Partidului Național Țărănesc, al Frontului Românesc (februarie 1935) și al Consiliului Superior al Frontului Renașterii Naționale; subsecretar la Ministerul de Finanțe (6-20 iunie 1927), ministru al Sănătății și Ocrotirilor Sociale (10 noiembrie 1928-4 noiembrie 1929); membru în Consiliul de Administrație al Casei Autonome a Construcțiilor (1 aprilie 1931); comisar al guvernului pe lângă Banca Centrală Cooperativă; administrator al Băncii Naționale a României. Întemnițat la Sighet, a fost pus în libertate în iunie 1955.

țara românească, mai ales nu din teritoriile unite cu patria-mumă, prin hotărârile de la Alba Iulia de la 1 decembrie 1918, care prin suveranitatea întregii națiuni adunate acolo și-a spus cuvântul său și privitor la Banat.

Partidul Național Român înfierează cu toată energia politica demagogică a Partidului Liberal privitoare la chestiunea Banatului și denunță opiniei publice duplicitatea sa dureroasă și rușinoasă.

Partidul Național Român constată că din politica de integritate a Partidului Liberal din 1918, el dă din Banat țării frontiere, care față de frontierele lui Take Ionescu, acceptate de sârbi, dăruite de d. Brătianu, consumă actul unei adevărate trădări. (Aplauze prelungite de pe băncile opoziției).

Partidul Național Român constată că guvernul dlui Brătianu a dovedit și la această stabilire a frontierei aceiași lipsă de prevedere politică și aceiași lipsă de adevărată iubire de frații rămași în afară de hotare, pe care a arătat-o și în chestiunea aplicării tratatelor de pace, privitoare la ocrotirea acestor frați.

În fața durerii ce simte pentru frații nedreptățiți de soartă, Partidul Național Român nu poate intra în discuția acestui proiect de lege, care se mărginește în o chestiune istorică la un simplu schimb de comune și nu poate să nu trimită un cuvânt de frățescă înduioșare celor cu care împreună au luptat pentru învierea dreptății. (Aplauze pe băncile opoziției)”.

În sprijinul poziției sale a intervenit un alt membru al Partidului Național Român – Pavel Brătășanu⁹:

„Dlor deputați, ar fi de dorit ca într-o ședință solemnă ca aceasta, când e vorba de fruntariile țării noastre, când e vorba să ne despărțim de atâția fiii ai neamului nostru și când trebuie să ne transpunem în sufletele lor îndurerate, în sufletele fraților care nu au avut norocul să fie și ei alipiți de mama lor (aplauze), ar fi de dorit să nu imităm ședința de la Senat. Am fost de față la discutarea aceleiași legi la Senat și am văzut felul cum s-a cerut urgența pentru votarea ei. Nu se cuvin caraghioslăcuri și râsete, atunci când pierdem frați de-ai noștri. Cel puțin în asemenea împrejurări să nu râdem și să simțăm toată lumea durerea noastră și frații noștri să vadă că-i apărăm și că ne doare să-i vedem înstrăinați. (Aplauze prelungite).

Am muncit, am dat tot ce am putut, ca să întregim neamul nostru. De aceea, dlor, vă rog să credeți că dacă am venitsă vorbesc aci, am făcut-o nu ca o datorie pentru mine, dar și pentru ceilalți care au colaborat, au muncit pentru revendicarea și realizarea tuturor drepturilor neamului nostru. Am o

⁹Brătășanu Pavel (n. 1857, Șopârlița, jud. Romanați - d. 1935, ?), membru al Partidului Național Român; vicepreședinte al Partidului Național-Țărănesc (1926); a editat ziarul conservator „La Roumanie” (1918-1919), apărut la Paris, în care a făcut cunoscută opiniei publice internaționale legitimitatea dezideratului desăvârșirii unității statale a românilor.

datorie de conștiință să vorbesc aci. Cât am fost la Paris, am fost ascultat de toți și de toate partidele¹⁰.

Vă spuneam, că era dureroasă ședința de la Senat, când d. ministru de externe¹¹ la întreruperile ce se făceau, răspundea în chestiunea semnării protocolului: «mofturi, mofturi». [...]Nu am avut notele stenografice, e adevărat, dar iată ce citesc în «Viitorul»: D. senator Costăchescu spunea dlui Duca: «Da, dar acum semnați tratatul», iar d. ministru de externe replica: «Nu semnăm nimic... Noi nu semnăm acum granița Banatului, granița a semnat-o guvernul Averescu».

Dacă am avea aici arhiva diplomatică a războiului și a negocierilor de pace, n-ar fi așa de lesne dlui ministru de externe să se scuture de răspunderile șefului d-sale în fixarea graniței de azi a Banatului.

Dar d-ta, d-le Duca, nici nu ești în curent cu toate actele și dosarele Ministerului de Externe; căci vă aduceți aminte că Take Ionescu a făcut o adresă ca să se întoarcă îndărăt la Ministerul de Externe, dosarele care fuseseră luate de acolo. [...] D-ta te-ai prezentat, d-le ministru, înaintea Senatului, prin surprindere cu acest proiect, ca cât mai în grabă să se înmormânteze această chestiune. Noi dăm acestui lucru o mai mare importanță și cred, că dacă s-ar fi lucrat mai bine, poate ajungeam să se găsească o altă soluțiune, ca să se obțină o frontieră mai dreaptă și mai bună pentru populația noastră. [...] Nici în întregirea neamului și în dezrobirea lui de sub 3 mari puteri vrășmașe n-ați făcut ca neamul românesc să jubileze și să aibă bucuria realizării unui vis de veacuriși ați căutat să-i otrăviți, spunând neadevăruri că ați fost împiedicați de Take Ionescu, că prin rezistență am fi putut avea mai mult. Atunci de ce nu ați rezistat. Să vină aci s-o dovedească, da, este cerut d. Brătianu, pentru că în starea în care ne găsim, el este răspunzător, cu guvernul personal pe care l-a avut. (Aplauze).

Să se știe de țară, să explice aci, căci declar că astăzi nu avem fruntaria care am fi putut s-o avem și că am pierdut și linia ferată Arad – Baziaș, Gura Mureșului și 20.000 de români».

Acuzele deputatului Pavel Brătășanu vor continua pe același ton, în dialog cu I.G. Duca. El considera că singurii care ar putea lămuri situația ar fi fost Alexandru Vaida-Voevod și Ion I.C. Brătianu – ultimul refuzând sistematic să se prezinte în fața Parlamentului:

¹⁰V.V. Tilea aprecia: „Inimosul patriot Pavel Brătășanu a știut să adune la Paris, în jurul său, pe bărbații cei mai de seamă, fără deosebire de partide politice și să organizeze în coloanele ziarului „La Roumanie”, în presa franceză, cât și prin broșuri și conferințe o aprigă luptă pentru salvagardarea intereselor românești și integritatea Banatului” (V.V. Tilea, doctor în drept, *Acțiunea diplomatică a României nov. 1919-mart. 1920*, Tipografia Poporului, Sibiu, 1925, p.143).

¹¹Se referă la I.G. Duca – n.n.

„Eu cunosc mai mult decât cunoști d-ta și știu cine este vinovat că am pierdut mare parte din Banat. [...] iar d-ta d-le, dacă vrei să știi, în 1916 nu prea erai antantofil”.

În sprijinul demonstrației sale, Pavel Brătășanu va invoca personalitatea lui Take Ionescu¹², considerat un „[...] sfânt pentru mine și nu i se tulbură memoria aici oricând se discută, pentru că soldații care au stat alături de el și știu câte s-au petrecut, ei știu că acest om niciodată nu a avut ambiția de a-și forma partid mare și că pe el nu-l domină această ambiție, ci numai interesele neamului și ale țării. Am avut norocul să tragă cu buretele asupra intrării noastre tardive în acțiune, asupra preparării armatei noastre, a dezastrului nostru și la Iași, când eram cu toții revoltați de modul cum fusese condusă intrarea noastră tardiv în război, el dădea exemplu că ar fi trist să ne certăm la Iași după dezastrul acesta, pentru că atunci am dat dovadă că am fost niște păcătoși, că nu am știut să ne pregătim și nu am profitat de timpul când linia era deschisă pentru a aduce armamentul nostru și ca să nu ajungem la cerșetoria de cămăși după trei săptămâni după intrarea noastră în război. De aceea aveam noi pe Take Ionescu un om prevăzător pe care-l dotase Dumnezeu pentru binele țării și al neamului. Și îl aveam ca să se vadă mai departe, iar nu să vadă ca alții că este perete după ce se lovește cu capul de el”.

¹²Ionescu Take (n. 13/25 octombrie 1858, Ploiești – d. 21 iunie 1922, Roma); fiul lui Gheorghe (Ghiță) și al Eufrosinei Ioan; absolvent al Liceului „Sfântul Sava” din București și al Facultății de Drept a Universității din Paris (1875-1879); doctor în Drept cu mențiunea „Magna cum laude” (1881), cu teza „De la condition de l'enfant naturel dans la législation romaine”; avocat în Baroul de Ilfov; membru al Partidului Național Liberal (1883); deputat în Colegiul III – Ilfov; membru al grupării liberale „Dizidența” alături de Constantin C. Arion, Constantin Dissescu, Alexandru Djuvara, Nicolae Fleva, frații Lecca etc. (1885); membru al Partidului Conservator (1891); fondator și președinte al Partidului Conservator-Democrat (1908); ministru al Instrucțiunii Publice și Cultelor (1891-1898), al Finanțelor (1904-1907), al Afacerilor Străine (1912-1914); a fost cel de-al 29-lea președinte al Consiliului de Miniștri (1921-1922). S-a făcut remarcant prin calitățile sale oratorice, căpătându-și în epocă porecla de „Tăchiță Gură de Aur”; a condus sau a colaborat la „Românul”, „Epoca”, „La Liberté”, „Roumaine”, „Dreptatea”, „Timpul”, „Constituționalul”, „Conservatorul”, „La Roumanie”, „Acțiunea”, „Universul” și „Evenimentul”; corespondent al ziarului „Times” la București (1883-1898); susținător al intrării României în Primul Război Mondial, de partea Antantei; de activitatea sa ca ministru al Afacerilor Străine se leagă semnarea Păcii de la București (1913) și punerea bazelor Micii Înțelegeri (1921); sprijinitor activ al luptei pentru unitatea națională a românilor din afara granițelor, militând în același timp pentru respectarea drepturilor minorităților naționale; este înmormântat la Mănăstirea Sinaia.

Acțiunile lui Take Ionescu ar fi putut fi comparate, în epocă, numai cu cele ale Eleftherios Venizelos¹³ din Grecia.

Liderul conservator-democrat român a făcut o sinteză asupra problemei Banatului, prezentată într-un club și nu în Parlament, din cauza opoziției lui Ion I.C. Brătianu și a lui Alexandru Marghiloman.

Pavel Brătășanu își face un punct de onoare în prezentarea poziției lui Take Ionescu față de problema Banatului:

„[...] într-adevăr la Paris era un curent stabilit de patrioți. Wilson¹⁴ a venit cu această credință din America că Banatul este sârbesc. Și mai erau bieți români puși în această încurcătură că America nu declarase război Bulgariei. Și atunci, Take Ionescu, d. Comnen¹⁵ actualmente la Berna, un bun patriot, un bun muncitor, vedeți, eu vorbesc de toți care și-au făcut datoria, care au lucrat, nu-mi va scăpa niciunul – voi vorbi și de cei din Consiliul Național, au lucrat cu toți făcând propagandă pentru cauza

¹³Venizelos Eleftherios (n. 23 august 1864, Mournies, Creta – d. 18 martie 1936, Paris) premier al Greciei între 1910-1920 și 1928-1932; este considerat făuritorul Greciei moderne.

¹⁴Wilson Thomas Woodrow (1856-1924), jurist și om politic american; membru al Partidului Democrat; profesor universitar la Princeton; președinte al SUA (1913-1921); inițiatorul participării SUA în Primul Război Mondial; în ianuarie 1918, a elaborat programul de pace – așa numitele „14 puncte”, acceptat de Germania (octombrie 1918); participant la lucrările Conferinței de la Paris și la crearea Ligii Națiunilor; premiul Nobel pentru pace (1919).

¹⁵Petrescu-Comnen Nicolae (n. 24 august 1881, București – d. 8 decembrie 1958, Florența, Italia); a urmat studiile primare și secundare la București și apoi pe cele superioare la Paris, unde și ia licența și doctoratele în Drept (1905), Litere și Istorie; în anul 1903, își adaugă și numele familiei bizantine Comnen, din care el susținea că se trage; avocat (1902); magistrat la Tribunalul Ilfov (până în 1914), Avocat al Statului; profesor de economie și legislație industrială la Facultatea de Drept din București; deputat în primul parlament al României Mari; trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Berna (1923-1928), la Berlin (1928-1930), la Vatican (1930-1932) și din nou la Berlin (1932-1938); subsecretar de Stat în Ministerul Afacerilor Străine (17 februarie-30 martie 1938); ministru Afacerilor Străine (30 martie-20 decembrie 1938), în cel de-al doilea guvern prezidat de către patriarhul Miron Cristea; misiuni diplomatice la Vatican în perioada 1938-1940; pensionat, s-a stabilit în orașul italian Florența, unde s-a dedicat publicisticii; în mai 1945, devine Cetățean de Onoare al orașului Florența pentru merite deosebite la salvarea comorilor artistice și la protejarea cetățenilor de ororile și bombardamentele celui de-Al Doilea Război Mondial. Publicistică: *Etudes sur les origines de la Magistrature Roumaine* (1902), *Etudes sur la conditions des Israélites en Roumanie*, Paris, Editura Pedone (1905), *Câteva considerațiuni asupra socialismului* (1909), *Studiu asupra intervențiunii statului între capital și muncă*, București, Editura Göbl, (1910), *Notes sur la guerrero-roumaine*, Paris, Editura Payot (1917), *Statutul internațional al României și devenirea ei istorică* (1933), *Dreptul la viață al națiunilor mici* (1944); articole în presa elvețiană și franceză în care a subliniat efortul și sacrificiile făcute de românii pentru susținerea frontului alături de Antantă.

românească. D. de Martone¹⁶, cel mai mare geograf, ne contesta drepturile noastre, cei mai buni prieteni ai noștri ne contestau drepturile pe toată linia, ne spuneau: veți fi având voi dreptate, dar Banatul integral nu se poate. D. Comnen și cu mijloacele sale și cu mijloacele românești a făcut acest atlas

¹⁶Emmanuel de Martonne (n.1 aprilie 1873, Chabris, Centre-Val de Loire, Franța – d.24 iulie 1955, Sceaux, Seine, Franța) a fost un geograf și pedagog francez, cunoscut în Regatul României în perioada interbelică pentru contribuțiile sale esențiale la trasarea granițelor României Mari, precum și la studierea riguroasă, pentru prima dată în istoria științei, a geografiei României și a Munților Făgăraș, pe care i-a numit „Alpii Transilvaniei”. Fost coleg și prieten al criticului literar Pompiliu Eliade (1869-1914) la Școala Normală Superioară din Paris, tânărul De Martonne i-a urmat sfatul și și-a început cariera științifică cercetând Carpații Meridionali, pe care i-a denumit sau a preluat un nume folosit pe hărțile locale și l-a pus în circulație, „Alpii Transilvaniei”. În 1902, își susținea teza de doctorat cu titlul *La Valachie: essai de monographie géographique (Valahia: eseu de monografie geografică)* dedicată mentorului său, Vidal de la Blache, teză care va fi urmată de *Recherches sur la distribution géographique de la population en Valachie (Cercetări privind distribuția geografică a populației în Valahia)*. Prin publicarea ambelor cărți, tânărul savant francez devenea cel mai bun specialist al studierii geografiei carpato-dunărene. În 1918, este desemnat expert al Comitetului de Studii de pe lângă Conferința de Pace de la Paris (1919-1920) în cadrul tratativelor de încheiere a păcii după Primul Război Mondial, fiind principalul autor al recomandărilor făcute, cu obiectivitate, guvernului francez, privind teritoriile ce urmau să fie recunoscute României și Poloniei prin tratatele de pace. În problema Basarabiei, geograful a susținut că soarta sa naturală este de a reintra în unitatea română. El a călătorit pe teren și conform *principiului viabilității* frontierelor, a obținut extinderea frontierei Poloniei spre Est și a României spre Vest cu câțiva kilometri, pentru ca importante căi ferate (de exemplu Timișoara - Arad - Oradea - Satu Mare) să nu se întretaie de mai multe ori cu granița. El a conceput *principiul viabilității* conform căruia stabilirea granițelor trebuie să depindă nu numai de grupările etnice, ci și de motive geografice (relief, ape, accesibilitate) și de infrastructurile teritoriului. Opunându-se astfel delegaților americani și britanici, el a contribuit, în mod semnificativ, la *desenarea* granițelor din 1918-1921 (dintre care cele trasate între România, Serbia și Ungaria, mai sunt valabile și astăzi). În semn de recunoaștere a acestor multiple merite, Academia Română l-a ales membru de onoare în 1912. Între anii 1931-1949, a prezidat *Uniunea Geografică Internațională*, devenind membru al *Academiei Franceze de Științe*. Operă: *Recherches sur l'Évolution morphologique des Alpes de Transylvanie (Karpates méridionales)* Paris, Editura Delagrave (1906), *Choses vues en Bessarabie*, Paris (1919), *Traité de géographie physique: Climat, Hydrographie, Relief du sol, Biogéographie*, Colin, (1920), *Les régions géographiques de France*, Editura Flammarion (1921), *Abrégé de géographie physique*, Colin (1922), *Principes de géographie humaine*, Paris (1922), *Les Alpes, géographie générale*, Colin (1931), *Géographie aérienne*, Albin Michel (1948), *La découverte aérienne du monde*, Horizons de France (1948), *Géographie universelle*, tome IV: Europe centrale II (1931) (s/d Vidal de la Blache, Gallois), *Géographie universelle*, tome VI: la France, (1955), avec Demangeon, (s/d Vidal de la Blache, Gallois. La 13 mai 2019, Banca Națională a României a pus în circulație o monedă aniversară cu tema „Desăvârșirea Marii Uniri – Emmanuel de Martonne”.

geografic și istoric al României editat la Casa Hachette¹⁷ din Paris și l-a răspândit în mii și mii de exemplare în toate părțile unde Casa Hachette avea puțința să-l răspândească. Bine înțeles lucrul acesta s-a făcut cu jertfe, căci Casa Hachette nu putea lucra în mod gratuit. Nu veți crede, dlor, curentul care exista în contra noastră, dar poate pe unul care a murit îl veți crede. Dlor, să vă spun un incident, să vedeți ce generală era credința aceasta că Banatul nu ni se cuvine, să vă citesc ce spune Take Ionescu, să vedeți când s-a dus la d. Hanoteaux¹⁸ să-i ceară prefața pentru cartea dlui Comnen, ce i-a răspuns. Iată:

«Un deputat liberal, d. Petrescu-Comnen, care lucrase binișor în Elveția, făcuse un atlas istoric și etnografic al poporului român; primesc scrisoare la Paris să obținem o prefață de la un mare scriitor francez. M-am dus la d. Hanoteaux, foarte bun filoromân și l-am rugat să facă o prefață. A zis: fac, după ce voi vedea atlasul. Ce-o să vezi, un atlas, niște hărți. Aș vrea să știu ce hărți, ce vreți? Vrem unitatea națională. Și ce mai vreți? Vrem Banatul integral. A! Aceasta este o curată nebunie, astfel de pretenție eu nici nu o discut». Ca Hanoteaux se gândea toată lumea, și la Paris, și la Londra, fără a mai vorbi de America. Nu zic, că era drept sau nu, când cugetau așa, spun care era starea sufletească unanimă. Aș putea să vă invoc dlor și ce scria d. Paul Labé, în cartea sa «L' effort de la France et ses allies».

Trebuie să vă arăt însă, dlor, concursul pe care l-am avut din partea marelui om de Stat, Clemenceau, care a chemat autoritățile și le-a zis în fața mea:

«Românii să facă propagandă în toată Franța și în toate orașele, să se lupte, noi suntem o țară democratică – spunea d. Clemenceau. Voi românii sunteți iubiți, dar pentru că poporul nostru este un popor entuziast, trebuie să vă adresați lui, trebuie să aveți o opinie publică favorabilă. Trebuie să vă

¹⁷Hachette este un concern francez de edituri cu punctul de plecare dintr-o librărie înființată în 1826, de către Louis Christophe Hachette (1800–1864); a cunoscut o dezvoltare apreciabilă odată cu editarea *Dicționarului limbii franceze al lui Littré* (1863); astăzi, grupul de edituri Hachette este cel mai important producător francez de carte.

¹⁸Hanoteaux Albert Auguste Gabriel (n. 19 noiembrie 1853, Beaurevoir, departamentul Aisne – d. 11 aprilie 1944, Paris) a studiat istoria la École des Chartes și a devenit *maître de conférence* la École des Hautes Études; în 1879, a intrat în Ministerul Afacerilor Externe ca secretar și a avansat treptat în serviciul diplomatic; ministru de Externe al Franței între 1894-1895 și 1896-1898; în timpul mandatului său, a dezvoltat apropierea Franței de Rusia și a căutat să delimiteze coloniile franceze din Africa prin acorduri cu britanicii; membru al Academiei Franceze (1 aprilie 1897); delegat al Franței la Liga Națiunilor și a participat la prima (15 noiembrie-18 decembrie 1920), a doua (5 septembrie-5 octombrie 1921), a treia (4-30 septembrie 1922) și a patra Adunare (3-29 septembrie 1923); casa sa este grădină botanică - Parcul botanique du Prieuré d'Orchaise.

gândiți, români, dragii mei, că noi avem destule greutăți de învins pentru revendicarea și căpătarea drepturilor noastre și a tratatului nostru».

S-au dus românii, au cerut și ajutorul lui Wilson și am intrat în punctele wilsoniene. De aceea toți bunii români s-au pus la muncă, dar d. Victor Antonescu a intervenit la d. Labé să ne împiedice în propaganda noastră și să nu ni se mai dea concurs. Totuși, în toate orașele plecau propagandiștii noștri, în cete de 7, 8 și îi primeau comandanții de corp de armată, prefecții, primarii, pretutindeni era primire frățească, dineuri oficiale. Pentru noi românii, care mergeam în propagandă să susținem drepturile noastre, pe front am făcut aceiași propagandă, filme cinematografice care reproduceau jurământul soldaților noștri din Ardeal”.[...]

Pavel Brătășanu își continuă pledoaria în favoarea demersurilor lui Take Ionescu și acuzele aduse liberalilor, în special lui Brătianu:

„Ați avut cunoștință, dle Brătianu, că Banatul întreg va fi greu de obținut. Prietenii, cei mai buni, filo-români, francezi, englezi, toți spuneau că nu se poate tot.

Dar noi spuneam nici sârbesc nu este; noi avem șase sute de mii de români și sârbii numai două sute de mii.

Și de aceea când voi ajunge la propagandă, voi spune că datoria mi-am făcut-o, că am muncit cu foarte multă râvnă pentru acest Banat și mai ales d-nii Bocu, Mironescu și Lalescu, care au scris broșuri în franțuzește și englezește.

Iau ca martori pe toți, să spună că pentru a putea face harta țării și a neamului, ne-au venit hărți din America necolorate, ca să le putem lucra.

D-lor, viu la propagandă, este vorba de Take Ionescu. Niciodată nu veți vedea pe Take Ionescu că n-a susținut Banatul întreg. A ajuns la Paris și a avut curajul totuși, în mijlocul nostru al propagandiștilor și a Consiliului Național, să ne spună: «Nu o să se poată».

Take Ionescu urmărea însă un lucru: să se ajungă la o înțelegere.

Evident, toată lumea, toți conducătorii englezi, francezi ne spuneau la fel, toți prietenii noștri ne spuneau: căutați, aranjați-vă să puteți căpăta cât mai mult. Venizelos, sfătuindu-se și discutând cu Take Ionescu, vedea la fel.

Noi propagandiștii, o știți, niciun minut nu am șovăit, am susținut tratatul tot și cu hărțile arătam că avem români și peste frontieră. Am cerut dlui Victor Antonescu să ne dea concurs în această acțiune, dar nu a vrut să ni-l dea, de aceea sunt revoltat contra acestui domn.

Când d. Brătianu a dat telegramă dlui Victor Antonescu că oferă patru sau cinci portofolii lui Take Ionescu ca să intre în colaborare cu partidul său, Take Ionescu i-a răspuns: «Nu este vorba de portofolii, interesele țării și ale neamului primează, ne trebuie un guvern național

format din toți fruntașii partidelor și din fruntașii provinciilor alipite». Aceasta era telegrama prin care a răspuns Take Ionescu.

Când a venit d. Brătianu la Paris, printr-un secretar, i-a trimis o carte de vizită lui Take Ionescu! O carte de vizită îndoită la colț, printr-un secretar al său! Așa, dlor, în acele împrejurări atât de grele pentru țara românească, d. Brătianu, deși era mai tânăr ca Take Ionescu, nu daigna [catadicsea – n.n.]să-l vadă, îi trimitea o carte de vizită pentru o vizită de politete! Și nu făcea apel la el că să lupte împreună. D. Brătianu nu daigna! D-sa sfinxul credea că având tratatul în mână, nu mai avea nevoie de nimeni. [...]

Take Ionescu zicea: «Războiul cu Serbia era imposibil». Dacă intram în război cu Serbia pierdeam totul și nici provinciile românești nu se mai alipeau la România. Aci era primejdia. Rezistența aceasta nu putea să o facă o țară mică, căreia i se eliberau atâtea milioane de români. Trebuia căutată o soluție convenabilă, o jertfă cât mai mică posibil, căci poate să vină alte vremuri și timpuri și să vină legături și alianțe între noi și sârbi, încât ei să poată renunța la ce li s-a dat peste drept. Căci este o pedeapsă și pentru acei care au rămas în Torontal și pentru aceia care au rămas dincoace, din punct de vedere economic, fiindcă câmpia era grâнарul tuturor.

Uite ce mai spunea: «Era vreo minte sănătoasă care să-și închipuie că se putea ca noi să facem un război cu Serbia din chestiunea Banatului? Mai ales aduceți-vă aminte, așa cum s-au desfășurat pe urmă evenimentele militare, că noi eram cu sabia în teacă, pe când sârbii înaintau din sud și au făcut aceiași conversiune spre dreapta nu tocmai ortodoxă mi se pare, prin care au intrat în Banat înainte de a intra acasă. Nu este om care să cunoască situațiunea din lume, care să pretindă că era posibil, ca acest diferend să se rezolve cu sabia. Imposibil. Ar fi fost o monstruozitate, peste războiul mondial un nou război era o nebunie!

Tranzacțiunea? Foarte greu dlor, pretențiunile sârbilor erau foarte mari. Ei au câpătat mai mult decât ar fi trebuit să capete în cea mai favorabilă judecată și încă n-au câpătat cât cereau. Prin urmare o învoială directă între noi și sârbi era mult mai mult decât grea. Ce rămânea atunci? Erau două soluțiuni: judecata sau arbitrajul. Judecata, cine să te judece? Conferința nu este așa? Conferința de Pace. Judecata la Conferință avea un mare cusur pe care ați văzut în urmă că l-a avut. Conferința Păcii avea multe chestiuni de rezolvat și fiecare chestiune putea să servească de balast într-o altă chestiune. În special sârbii aveau diferend cu noi și diferend cu Italia și foarte ușor la judecata Conferinței putea să servească o agravare a diferendului nostru drept balast, drept consolare pentru Serbia față de hotărârea despre Italia.

Între Italia și noi, noi eram vasul de lut și Italia era vasul de fier, nu numai pentru că Italia este mai mare decât noi, nu numai pentru că Italia

ținuse arma în mână până la sfârșit, dar pentru alte considerațiuni: Italia nu creștea decât cu 1.600.000 și noi creșteam cu dublu de populațiune, prin urmare mult mai lesne să rășluiește¹⁹ creșterea unuia care își dublează populațiunea, încât altuia care nu ia decât 1.600.000 locuitori, la o populațiune de 36.000.000, pe care o avea. Era o altă considerație. Nu se putea intra în Conferință fără ca să se știe că tratatul nostru este nul. Dar, până la intrarea în Conferință, nu era lucrul oficial că tratatul nostru este nul, căci când a devenit oficial? În ziua în care noi în loc să ni se dea 5 delegați, adică egal cu Franța, Anglia, cum zicea tratatul nostru, nu ni s-a dat nici trei, măcar cât Serbia și Belgia, ci doi ca Grecia, ca să se arate și orbilor deosebirea dintre cei pe care i-a găsit pacea cu sabia în mână și între cei care din păcate, din nefericire, dintr-o completă bejanie, pacea i-a găsit cu sabia în teacă. (Ovațiuni). Nu trebuia ca soluția să vină după ce oficial s-ar fi proclamat caducitatea tratatului nostru, când fatal Serbia avea să devină mai exigentă.

Cum ar fi fost soluțiunea diferendului?

Știind acest lucru, eu îmi ziceam: nu este decât o soluțiune. Acest diferend, care există, pe care nu l-am creat eu, trebuie rezolvat înainte de a ști Serbia cu siguranță că tratatul nostru este nul; înainte de a putea să fim noi obiect de compensație pentru rezolvarea diferendului sârbo-italian, înainte de deschiderea Conferinței pentru a obține blocul, cu care să ne prezentăm în toate celelalte chestiuni, mai ales în chestiunea Bulgariei, care atunci era foarte susținută de America. Știți că niciodată America n-a declarat război Bulgariei, Bulgaria avea reprezentantul ei la Washington până la sfârșit și Bulgaria era periculoasă în vara lui 1918 pentru Dobrogea Nouă. Pentru a ajunge la bloc nu era decât un mijloc: arbitrajul și atunci, cu dreptul pe care mi-l dă trecutul meu din timpul acțiunii naționale, cu dreptul pe care mi-l dă faptul că țara mea era în mâna nemților, fără să angajez răspunderea nimănui – n-am cerut nici celui mai intim prieten să mă urmeze – am zis: eu voi face blocul. Și am intrat la vorbă și cu Pasici și cu Venizelos și cu Beneș și mai târziu și cu Masaric și am zis: noi ne vom uni și mai târziu când vor veni și delegații Poloniei – se certau, se aseamănă mult cu noi – ne vom uni și cu ei și când vom fi un bloc de 75 milioane de locuitori, vom fi o mare putere la Conferință. Ideea mea era chiar să mergem mai departe și să cerem a fi a șasea mare putere în Consiliul Suprem, fiecare dintre noi trimițând pe rând reprezentantul nostru și poate am fi reușit. (Ovațiuni furtunoase prelungite). Dar dlor, pentru ca să facem blocul, să ne prezentăm fără discuțiuni între noi. Și atunci m-am dus la Pasici, asupra

¹⁹A rășlui: a smulge, a desprinde așchii, părți din ceva; a lua, a răpi prin abuz sau prin violență o parte din ceva.

căruia aveam o oarecare trecere, căci știți bine că la 1913 erau încolțite rău și Serbia și Grecia de Bulgaria, când le-am făgăduit ajutorul nostru. Știți că am mărturisit în alte împrejurări că eu am promis ajutorul meu lui Venizelos printr-un schimb de depeșe, cu 15 zile înainte de a se ivi conflictul armat cu Bulgaria și că am dat promisiunea fără să comunic nimănui, niciunui coleg din minister, nici Regelui, că am luat această răspundere asupra mea și am reușit de a o aduce la îndeplinire. Aveam deci oarecare drept să vorbesc cu dâșii, le-am făcut – ne-am făcut și nouă, firește – dar am făcut un mare serviciu, când în contra Austriei am trecut noi Dunărea la 1913 (Ovațiuni prelungite), rupând-o cu Austria, căci de atunci datează ruptura și pot să vă afirm că războiul nostru național este copilul legitim al acțiunii noastre din 1913. (Ovațiuni furtunoase prelungite).

M-am întâlnit cu d. Pasici și i-am zis: dle Pasici, avem între noi un diferend, nici sârbii d-tale nu sunt destul de înțelepți, nici românii mei nu sunt destul de înțelepți, ca să ajungă vreodată la o înțelegere. Orice am face, ori amândoi, ori unul dintre noi, probabil amândoi, am fi acuzați de trădare. Nu este decât un mijloc: un arbitraj de o persoană sau două, un arbitraj amical, cu o condițiune: să spunem omului acela care ar primi, că orice hotărâre ar da el, și d-ta și eu ne angajăm să susținem că este dreaptă, așa că odiul [ura – n.n.] popoarelor noastre să-l luăm noi, iar nu nenorocitul de arbitru. Mă gândeam la arbitrajul lui Deschanel sau al unui amic din Anglittera. Și Pasici mi-a spus: primesc dle Ionescu, dar cu o condiție: dacă d-ta poți vorbi în numele României, căci astăzi eu sunt delegatul Serbiei, dar d-ta ești un simplu călător, un călător de valoare, dar un călător; dacă îmi dau cuvântul meu, Serbia este legată, iar țara d-tale nu este legată prin cuvântul d-tale. Prin urmare, angajamentul meu îl iau în această ipoteză, că d-ta ai reprezenta România. Dacă nu reprezinți România, adică dacă România nu-ți primește politica, eu nu mai sunt legat. Când câte treiam vorbit cu d. Balfour, d. Pasici a ținut să repete: d-le ministru, nu mă angajez la arbitraj decât în ziua când d. Ionescu va fi delegat al României, dacă nu este delegat al României, eu nu am luat niciun angajament. La această convorbire era de față și Venizelos.

D-lor, aceasta este trădarea mea. (Ovațiuni furtunoase prelungite).

Vreți dovada? Niciodată niciun sârb oficial sau oficios, dar niciunul niciodată n-a invocat în lupta cu România aranjamentul pe care l-a făcut cu mine. De ce nu l-a invocat? Pentru că n-am făcut niciun aranjament. Fiindcă tot aranjamentul nostru era să încheiem un arbitraj și ca să încheiem un arbitraj trebuia să am mandat de la România. Ori cum nu am avut mandat de la România a rămas un proiect, care nu s-a realizat niciodată și de care – recunosc cavalierismul – sârbii nu s-au servit nici măcar în polemică. Căutați în polemică și nu veți găsi nicio aluziune la ideea că s-ar fi înțeles cu mine,

măcar ca să recurgem la arbitraj. A rămas chestiunea întreagă, n-am încălcat în nimic puterile Statului. Delegații României au sosit la Conferință rupți de Serbia, în luptă cu Serbia și prin aceasta rupți de toate celelalte popoare mici. Odată cu venirea lor la Conferință, rolul meu se încheiase.

Acum când totul s-a consumat – dacă am fi într-un loc secret aş putea să vă spun pe ce mă bizui vă afirm în cinstea mea și pun garanție viața mea trecută și anii care îmi mai rămân că prin arbitraj Serbia nu lua decât jumătate din ceea ce a luat de la Conferința Păcii. (Ovațiuni furtunoase prelungite).

D-lor, dacă aş fi un aventurier aş zice: vă afirm, că dacă aş fi căpătat Banatul integral vă spun: nu. Dacă aş fi aventurier aş zice: d. Brătianu dacă așa și așa ar fi putut căpăta Banatul integral, vă spun: nu. Sfântul Paul dacă ar fi revenit pe pământ, nu putea să dea României Banatul integral. Nimeni pe lume o repet, nimeni pe lume n-ar fi putut să dea României Banatul integral. Ar fi putut poate să ne dea Crișana toată, ce poftiți, Banatul integral niciodată.

Într-o zi a venit la mine d. Victor Antonescu după sosirea dlui Brătianu, în altă zi a venit un alt delegat al României și mi-a zis: să ne punem la lucru împreună ca să scăpăm Banatul integral cedând Dobrogea Nouă, să oferim Dobrogea Nouă bulgarilor...

Serbia în schimb să ia Vidinul până la Lompalanca²⁰ și noi Banatul integral. Le-am spus: nu mai faceți nebunia să vorbiți așa, căci eu, care cunosc pe sârbi, vă spun că nu vor primi niciodată, iar Conferința va crede că noi nu ținem la Dobrogea Nouă și vom risca să avem greutate în Dobrogea Nouă. (Ovațiuni furtunoase).

De ce vorbeam așa? Fiindcă știusese să văd, fiindcă știam să văd, fiindcă nu băgasem capul în pernă ca să nu văd. Și care era datoria mea? De ce eram acolo? De ce mi-ați dat încrederea atâția ani? Și azi, de ce îmi dați toată încrederea? Pentru că în totdeauna am știut să văd mai departe, am putut să văd mai departe. (Ovațiuni furtunoase prelungite, îndelung repetate).

Vă afirm că linia de drum de fier Timișoara – Baziaș, cu o rază mare spre Apus, până la Alibunar – cei care sunt de prin Banat aci pricep mai bine decât ceilalți – ne-ar fi rămas și că gura Mureșului ar fi fost a noastră că probabil, chiar în hotarul dinspre Ungaria am fi ieșit mai bine decât am ieșit, Ghiula de exemplu ar fi azi în mâinile noastre.

Dar ce legătură între hotarul Banatului și cel din Crișana? Mare legătură. Dacă intram în Conferință cu chestia Banatului rezolvată prin arbitraj, eu nu eram în luptă decât cu vrăjmașii, nu mai eram în luptă și cu

²⁰Lom-Palanca: oraș în Bulgaria, important port comercial.

aliații. (Ovațiuni furtunoase). Credeți d-voastră că este tot una să te duci la oamenii care erau aliați și judecători în același timp și să le pledezi, să le ceri, să le arăți și în contra aliaților. (Ovațiuni furtunoase). Nu dlor, cine a fost în Apus știe că sârbii se bucurau de o atmosferă morală extraordinară. Apoi, dacă n-ar fi decât faptul că, atâta timp cât țara lor a fost invadată, printre ei n-a găsit complici invaziunea, ca să-i facă perfecți! (Ovațiuni). Dacă n-ar fi, dlor, decât faimoasa retragere până la Adriatica, unde mergeau miniștri și regele pe jos în râpele și zăpada Albaniei! Dar, ce sunt eu de vină dacă ei aveau această autoritate morală?

Eu sunt răspunzător dacă în lumea întreagă sârbii aveau o situație morală pe care numai cei care au fost în Apus o pot cunoaște?

Dar omul de Stat trebuie să țină socoteala de toate faptele și eu găsisesem în Occident în jurul Serbiei așa atmosferă morală, încât orice conflict ar fi avut cineva cu ea dinaintea Conferinței, era bătut dinainte.

Mai era un lucru pe care nu-l voiam. Am o mare mândrie națională și mândria mea națională este de ordin moral. Eu nu voiam să fim învinși de sârbi, eu care doresc alianța cu sârbii și sunt sigur că o să ajung să o fac. (Ovațiuni prelungite). Eu care voiam ca o prietenie seculară să nu fie prin nimic întreruptă, când mă întrebați dacă primeam să fiu bătut de ei, zic. Nu, dlor, bătut nu vreau să fiu. Este mare durere sufletească când ești bătut! Eu nu voiam, ca sârbilor să le vină trufia că ne-au învins într-o luptă de 10 luni de zile dinaintea lumii, nici nu voiam la noi românii resentimentul că am fost bătuți de sârbi. De aceea, dacă nu puteam să fac eu război – și nu puteam – preferam arbitrajul amical în locul certe de un an de zile în care noi am fost învinși și ei au fost învingători!

Eu după cum vă spuneam, regret că tratatul s-a iscălit după ultimatum, cred că era mai demn să-l iscălim înainte de ultimatum; tot așa vă spun, că dacă mă doare în chestiunea Banatului, mai mult mă doare că l-am căpătat cu sila, în loc să-l fi căpătat printr-un arbitraj amical care nu lasă urme după dânsul».

Să mă iertați că am citat cam mult, dar am citat pe omul care știa ce spune și am ținut ca după moartea lui, istoricul chestiunii Banatului făcut de el și părerea lui autorizată să intre în dezbaterile Parlamentului.

Dacă ar fi d. Ion I.C. Brătianu aci l-aș întreba:

Când ai venit la Paris la 1919 pentru ce nu ai venit să iei lămuriri de la Take Ionescu? V-ați fi putut înțelege și să lucrați împreună. Când ai văzut că ți s-a dat prima lovitură, neacordându-ți decât doi delegați la Conferință, când după tratat aveam dreptul la cinci, de ce nici atunci nu te-ai adresat lui Take Ionescu spre a vedea ce e de făcut, întrucât nu se mai ținea socoteală de tratat? Dacă te înțelegeai cu el, am fi putut acum să avem 40.000 de români liberi, linia Baziaș necontestată și o zonă de 16 kilometri în sus pe

Dunăre și nu se mai discuta dreptul nostru asupra orașelor Vârșeț și Biserica Albă.

Cum să nu mă doară, dlor, în suflet, când acesta este un lucru pe care l-am știut, căci Take Ionescu a venit în Consiliul Național la Paris și ne-a spus că nu se poate.

Iată, dlor, greșeala mare de care pe viitor să ferească Dumnezeu țara noastră și să servească de exemplu ceea ce am suferit noi azi prin pierderea atâtor suflete de români dezlipiți de noi și printr-o frontieră ridicolă. Mureșul, gura Mureșului, tot ceea ce era dincolo, pe ambele maluri românești, care era locul de scurgere a tuturor avuțiilor, le-am pierdut.

Ne spuneau aliații, vă dăm orice voiți, orice frontieră voiți, dar să fie pace între voi și sârbi și să se formeze acest nucleu de state, care să fie o despărțire între Austro-Ungaria și să se formeze o legătură între România, Iugoslavia, Cehoslovacia, Polonia și ceea ce voiau aliații era ca să se formeze o putere în Balcani în locul Austriei, care dispărea. Dar acestea sunt acte pe care trebuie să le priceapă cineva la timp și să știe să le realizeze, să nu fie habotnic și strâmt în idei, crezând că își crește popularitatea, dacă o merge și o spune: eu am voit totul, ori totul, ori nimic!

Nu, dle Brătianu, trebuia să trimiteți pe cineva care să poată face ceva, iar dacă nu putea să facă, atunci trebuia trimiși alți delegați, care să vină și cu care să se poată sta de vorbă. D. Brătianu însă ținea să arunce tratatul jos și să plece supărat, în loc să zică: părerea mea și angajamentul meu este acesta, onorată comisiune, înalt areopag²¹, vă rog să amânați chestiunea, ca să mă duc în țară și țara să trimită alți reprezentanți care poate c-o să împărtășească și să o satisfacă dorința acestui mare areopag. Aceasta era datoria sa, aceasta trebuia să o facă și nu a făcut-o [...]"²².

Camera Deputaților a votat legea cu 126 de voturi pentru și 15 voturi contra. În epocă diplomatul V.V. Tilea aprecia că Take Ionescu a avut dreptate considerând că problema Banatului era rezolvată prin tratatul de alianță și că cea mai sigură cale de a facilita formarea blocului micilor state erau tratativele sau arbitrajul, inițiind convorbiri particulare cu premierul sârb Pasici. „Dl Brătianu – zice lucrarea semioficială engleză despre Conferința păcii – cu drept sau pe nedrept, a preferat o altă metodă, pe care o credea mai demnă pentru poziția sa, dar care a lăsat să apară țările sud-est europene înaintea conferinței, neunite, neputincioase și ca [sic!] copii care se ceartă. [...]Frontiera obținută de dl Take Ionescu de la premierul Pasici era un câștig considerabil față de pretensiunile oficiale sârbești la Conferința păcii, care cereau și orașele Timișoara, Baziaș și Arad. Dar era și o izbândă

²¹Areopag: organul și consiliul suprem de judecată și control în orașul-stat Atena și regiunea Attica (sec. VII-V î.Hr.).

²²„Monitorul Oficial” nr. 31 din 5 ianuarie 1924, ff. 568-581.

față de un punct câștigat deja de propaganda sârbească în cercurile hotărâtoare din Apus”²³.

Se poate concluziona că în Parlament au existat voci care vor acuza Partidul Național Liberal că nu a colaborat cu liderii opoziției pentru a obține în urma tratatelor un teritoriu, care să cuprindă o cât mai mare populație românească. Discuțiile pornite de la aprobarea protocolului – nu singurul de altfel – privind rectificarea granițelor vor divaga spre analiza activității desfășurate de delegația română la Conferința de Pace de la Paris. Unele aspecte prezentate de opoziție întregesc tabloul unei epoci deosebit de delicate din punct de vedere diplomatic și care nu a reușit decât să creeze o liniște aparentă. Înființarea unor organisme regionale s-a dovedit neviabilă în condițiile creșterii curentului revanșard.

***THE ROMANIAN-YUGOSLAV BORDER IN THE DEBATES OF THE
ASSEMBLY OF DEPUTIES (1923) – THE POSITION OF THE
ROMANIAN NATIONAL PARTY***

-abstract-

Key words: 1923, Treaty of Sèvres, Belgrade, border, localities, islands, Danube

The moment of 1923 is one of the stages of the negotiation and signing of conventions/protocols that regulated the relations between the Kingdoms of Romania and that of the Serbs-Croats and Slovenes. The debates in the Chamber of Deputies were constituted in an analysis made by the opposition regarding the participation of the Romanian delegation in the works of the Paris Peace Conference, offering a different perspective, than the official one, on the events.

²³V.V. Tilea, *op. cit.*, pp.141-142.